

POSTKRITIKA – INTERPRETATIVNA LOGIKA POSTPOLITIČKOG DOBA ILI KRIVOST NA NEOLIBERALNOM SVEUČILIŠTU?

Filozofski fakultet,
Sveučilište u Zagrebu

Apstrakt: Posljednje desetljeće u studiju književnosti obilježeno je takozvanim postkritičkim obratom. Člankom se daje pregled najvažnijih postkritičkih tendencija, analitičkih pristupa, metodoloških alata, ideja za reformu discipline i stavova o namjenama književnosti. Kritički usmjeren na prevlast hermeneutike sumnje, rad znanstvenika sklonih postkritičkim analizama književnih tekstova ubrzo je i sâm postao predmetom kritičkog propitivanja. Kritičari, mahom lijeve orijentacije, postkritičarima uglavnom zamjeraju manjak znanstvene objektivnosti, sužavanje disciplinarnih granica, napuštanje provjerenih interpretativnih metoda i teorijskih uvida, ali i kooptiranje s neoliberalnim silama na sveučilištu i u društvu koje umanjuju važnost studija književnosti i humanistike uopće. Koplja se uglavnom lome oko političke djelotvornosti discipline i njezine korisnosti za zajednicu. Postavlja se pitanje u kojoj mjeri studije Rite Felski, Stephena Besta, Sharon Marcus, Heather Love i drugih čuvaju društveni utjecaj znanosti o književnosti i humanističkih vrijednosti, a u kojoj ga mjeri oslabljuju te podvode li književnokritičku profesiju pod ekonomsku logiku kapitala afirmirajući istodobno etos postpolitičke nekritičnosti. Ovdje se ti polemički tonovi nastoje predstaviti što je moguće iscrpnije kako bi se dao uvid u složenost problema te kako bi se u konačnici ponudio alternativni pogled na mogući ishod novih ratova za metodu.

Ključne riječi: postkritika, postpolitika, neoliberalno sveučilište, hermeneutika sumnje, studij književnosti, politika književnosti

U teoriji, teorija i praksa su jedno, u praksi nisu. Ovaj ludički paradoks, najčešće pripisivan vickastoj oštroumnosti Alberta Einsteina i pragmatičnoj racionalnosti Benjamina Brewstera, američkog financijera, industrijalca i jednog od prvih pokrovitelja Rockefellerova *Standard Oil* kartela, ilustrira, usudio bih se reći s popriličnom vjerodostojnošću, posljednji obrat (*turn*) u studiju književnosti i oko njega razbuktale *ratove za metodu* (*method wars*). Riječ je o sukobu koji se, zbog meteorskog uzleta i prodora postkritike u akademski život, posljednjih godina rasplamsao na američkim sveučilištima i u kulturnoj javnosti, dok se našim prostorima njegov odjek sporadično i bez osobite žustrine širi prijevodima studija Rite Felski i tiskanjem publikacija kojima su u središtu interesa pitanja poput ekologije ili afektivnosti.¹ Postkritički obrat, kako ga je u

1 U Hrvatskoj su prevedene dvije knjige Rite Felski: *Namjene književnosti* (2016) i *Granice kritike* (2019). Koliko je meni poznato, odgovor znanstvene i stručne javnosti potpuno je

Granicama kritike i drugdje zacrtala američka teoretičarka,² nastao je s jedne strane kao posljedica strmoglavog pada vrijednosti humanistike te osjetno srozane društvene moći književnosti i studija književnosti, a s druge strane uslijed nezadovoljstva činjenicom da dominantni oblici kritičke misli mahom odnjugovani u okviru institucija visokoškolskog obrazovanja, uključujući i kritičko čitanje književnih i kulturnih tekstova, na spomenutu krizu nemaju pravog odgovora.³

Premda postkritika nastaje kao reakcija na prevladavajući, a navodno zagušujući utjecaj što ga u studiju književnosti ima jedan „tip militantnog čitanja koji Ricoeur naziva *hermeneutikom sumnje*“ (Felski 2019: 15),⁴ čemu ću se ubrzo vratiti, potrebno je imati na pameti povijesni, društveni i politički kontekst nastanka i potvrde ideje. Iako to nije u obzoru autoričina pristupa problemu, Felski upozorava da pojam *hermeneutičke sumnje* – koji ona reafirmira prvenstveno kako bi pojasnila njegovu „važnost za noviju povijest znanosti o književnosti“ – proročki utjelovljuje „raspoloženje našeg vlastitog doba“ (Felski 2019: 15). E da bi ukazala na oblike višestoljetne dominacije, sveprožimni utjecaj, ali ponajprije na recentnu istrošenost sumnjičave kritike, Felski se obraća utjecajnim sugovornicima. To su prije svih Bruno Latour i Ewe Sedgwick. Francuski mislilac odriješito tvrdi da je rušilački impuls kritike bio „glavni resurs intelektualnog života u prošlom stoljeću“ (Latour 2010: 475). No, danas su se „stvari uvelike promijenile“ (Latour 2005: 228), napominje Latour u čuvenom eseju *Zašto je kritika ostala bez goriva?* U njemu se doduše nije zamario analizom etiologije i genealogije kritičke iscrpljenosti, nego je odlučio opisati vidove njezine trenutne političke malaksalosti. Zabrinut, zapitao se

u što se kritika pretvorila kada francuski general, ne general nego maršal kritike, Jean Baudrillard naime, tvrdi u objavljenoj knjizi da su se Blizanci urušili

izostao s iznimkom članka Ivane Latković. Doduše, izvanredna profesorica s Katedre za slovenski jezik i književnost Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu rad je objavila na slovenskom jeziku u slovenskoj znanstvenoj publikaciji *Slavistična revija. Postkritična praksa in interpretacija književnosti* (2020) detaljan je prikaz dviju na hrvatski jezik prevedenih studija Rite Felski te nastojanje da se uputi na poticaje i misaone okvire postkritike i da se prenesu tudi i iznesu vlastiti polemički tonovi. Sa željom da se akademska čitanja južnoslovenskih književnosti priključe emocionalnom obratu u humanistici i društvenim znanostima, nedavno je u izdanju FFpressa objavljen zbornik radova *Ljubav radi ljubavi. Romantični ljubavni kod u južnoslovenskim književnostima* (2021) urednice Ivane Brković. Postoji pokojni recentni prijevod teorijske literature o emocionalnosti (npr. M. Nussbaum, S. Ahmed), a radova iz područja ekokritike sve je više (npr. S. Marjanić, G. Đurđević).

2 Usp. npr. uvod u zbornik *Kritika i postkritika* (2017) koji Rita Felski piše u suautorstvu s Elizabeth S. Anker.

3 O obezvređivanju humanistike i slabljenju utjecaja književnosti i studija književnosti danas pisao sam u dva navrata. Usp. Vuković 2015. i 2021.

4 Prema Ricoeurovu mišljenju, korifeji su „demistificirajuće hermeneutike“ (Ricoeur 2005: 42) Nietzsche, Marx i Freud. Nastavljajući dugu tradiciju skepticizma zapadnjačke misli, udruženi u projekt intenzivnog dešifriranja različitih oblika *lažne svijesti*, „trojica učitelja“ u „školi sumnje“ (isto: 39) potpiruju etos razarajuće kritike. Njezina je silina takva da je u stanju iz grotla kapitalističke ideologije, rovova malograđanskih vrijednosti ili podruma psihe izvući na vidjelo skrivenu istinu -

sami pod vlastitom težinom, potkopani, da se tako izrazim, posvemašnjim nihilizmom svojstvenim samom kapitalizmu [...], u što se kritika pretvorila kada moj susjed u malom burbonskom selu u kojem živim gleda na mene s visoka kao na nekog beznadnog naivca jer vjerujem da su Sjedinjene Države napali teroristi“ (Latour 2005: 228)?

Drugim riječima, sofisticirane kritičarske alate danas na isti način koriste ama baš svi, od teoretičara zavjere do intelektualaca svjetskog glasa, i to je ono što ju čini zamornom, predvidivom i, što je najporaznije, neučinkovitom. Parafrazirajući misao Luca Boltanskog i Eve Chiapello, Latour smatra da je „novi duh kapitalizma dobro iskoristio [...] kritiku koja ga je trebala uništiti“ (Latour 2005: 231). Prigrlivši objeručke etos kritike raskrinkavanja, demistifikacije i dekompozicije, ne bi li naposljetku tu negativnu silu usmjerila na sebe samu, humanistika je, nastavlja on, „izgubila naklonost vlastitih sugrađana“ (Latour 2005: 239) te ne čudi što je primorana suočavati se s otvorenim obezvjeđivanjem i nimalo blagim financijskim i institucionalnim rezovima. Zabrinut za učinkovitost posla kojim se bavimo, Latour se na odru sumnjičavog kritičara moli za uskrснуće novog konstrukcionista:

Kritičar nije onaj koji raskrinkava, nego onaj koji okuplja. Kritičar nije onaj koji naivnim vjernicima izmiče tlo pod nogama, nego onaj koji sudionicima nudi mjesta okupljanja. Kritičar nije onaj koji nasumično vrluda između antifetizma i pozitivizma [...], nego onaj za kojeg, ako je nešto konstruirano, to znači da je krhko i stoga treba pomnu brigu i pažnju“ (Latour 2005: 246).

Latourovu uznemirenostzbog društvenene efikasnosti sumnjičave kritike dijeli i Ewe Sedgwick, ukazujući doduše na njezinu posustalost i manjak političke oštine u poljima studija književnosti i književne teorije. U članku *Paranoidno čitanje i reparativno čitanje, ili, toliko ste paranoidni da vjerojatno mislite kako je ovaj esej o vama* (2003,¹ 1997), citiranom toliko puta da ga se može smatrati svojevrsnim postkritičkim manifestom,⁵ queer-teoretičarka hermeneutiku sumnje dovodi u vezu s psihoanalitičkim pojmom paranoje. Hermeneutika sumnje „rasprostranjena je kritička navada“ koja je postala „gotovo sinonim za samu kritiku [...], obavezni nalog prije negoli mogućnost među ostalim mogućnostima“ (Sedgwick 2003: 124, 125) interpretacije. Smatrajući da je u svim utjecajnim dvadesetostoljetnim pristupima tekstu i kulturi, od feminizma do dekonstrukcije, od novog historizma do rodni studija, sumnji dodijeljeno „središnje metodološko mjesto“, Sedgwick zaključuje da to „popratno uključuje privilegiranje koncepta paranoje“ (Sedgwick

5 Oprezniji kritičari naklonjeni postkritičkom obratu, poput Heather Love, upozoravaju da Sedgwick „činimo medvjedu uslugu ako je čitamo isključivo na reparativni način. [...] Čitati Sedgwick uvijek reparativno znači propustiti uočiti energetska snagu paranoje u njezinu radu“ (Love 2010: 239, 240). Premda se ni sama Sedgwick nije u potpunosti odrekla vlastitih radova koji su nastajali pod utjecajem *jake teorije* i paranoidnog modusa čitanja, većina postkritičara naglašava kako je njezin esej oštra kritika hermeneutike sumnje i afirmacija reparativnog, afektima okrenutog čitanja.

2003: 125). Prema njezinu mišljenju paranoidno čitanje obilježava uvid kojim se onkraj svake očiglednosti prepoznaje dublja istina; vidljiva su značenja opasne mistifikacije pa ih je nužno dešifrirati i tako demaskirati. Paranoidni kritičar u posjedu je apsolutnog znanja, za njega nema i ne može biti iznenađenja, svaki je događaj unaprijed uključen u teoriju koja je u stanju sumnju uvijek odvesti korak dalje. Njegova epistemološka pozicija predložena je kao krajnje negativna. Kao što ističe Love

paranoidno se čitanje opisuje kao način potpunog osporavanja afekta kako bi se preuzelo vlasništvo nad istinom; povezano je s u javnosti snažno stigmatiziranim manifestacijom duševne bolesti; opisano je kao *kruto, namrgođeno, jednodimenzionalno, samoporažavajuće, kružno, reduktivno* [...], *podrugljivo, nesklono riziku, okrutno, monopolističko i strašno* (Love 2010: 237).

U ustrajnoj sumnjičavosti „jake teorije“ (Sedgwick 2003: 133) Sedgwick poput Latoura prepoznaje jedan oblik političkog posustajanja. Pamtljivo je u tom pogledu njezino predavačko iskustvo:

Svakodnevno susrećem studente diplomskih studija vješte u razotkrivanju skrivenih povijesnih nasilja koja su u temelju sekularnog, univerzalističkog liberalnog humanizma. No, ti su studenti svoje osjetljive razvojne godine, za razliku od formativnih godina njihovih učitelja, proveli u potpunosti u ksenofobnoj Reaganovoj-Bushovoj-Clintonovoj-Bushovoj Americi gdje je „liberalno“, u najmanjoj mjeri, tabuizirana kategorija i gdje se prema „sekularnom humanizmu“ rutinski odnosi kao prema marginalnoj vjerskoj sekti, dok velika većina stanovništva tvrdi da je izravno povezana s višestrukim nevidljivim entitetima kao što su anđeli, Sotona i Bog (Sedgwick 2003: 140).

U znatno izmijenjenim društvenim okolnostima, „hiperdemistificirajuća“ (Sedgwick 2003: 143) kritika osvojena o „trijumfalizam paranoidne hermeneutike“ (isto) metodološki osiromašuje „književnokritičarske perspektive i vještine“ što u konačnici dovodi do „opadanja sposobnosti njihova odgovora na [...] političke promjene“ (Sedgwick 2003: 144). Budući da je ishodište njezina rada visokopolitizirano polje queer-studija, Sedgwick je zabrinuta za političku moć vlastita pristupa književnim i kulturnim tekstovima, a posljedično i društvenim problemima u cjelini. Izlaz iz slijepe ulice sve neuvjerljivijih, rutiniziranih, paranoidnih interpretativnih pristupa, izlaz koji bi poništio „strukturnu dominaciju monopolizma 'jake teorije'“ (Sedgwick 2003: 145), američka teoretičarka pronalazi u reparativnom čitanju. Kao što Latour pledira za novi *kompozicionizam* (*compositionism*) – koji vidi kao izazov djelotvornosti teorijskih praksi upregnutih u ustrajno odbacivanje iluzija i razotkrivanje obmana što nužno okončava jalovim „raskrinkavanjem raskrinkavatelja“ (Latour 2010: 475) – i Sedgwick se zalaže za čitanje koje će okrenuto afektivnosti prednost davati povezivanju a ne razlici, komunalnosti a ne individualizmu, komprodukciji a ne dekonstrukciji.

Nema sumnje da je pitanje političke moći, dakle pitanje praktične društvene djelotvornosti književne i kulturne teorije, studija književnosti

i kritičke misli uopće, istaknuto u oba za postkritički obrat ključna teksta. Premda je Felski, ne bez jetke ironije, višekratno ukazivala na uzaludnost pokušaja da se u studiju književnosti kritika izjednači s političkim učincima,⁶ u kasnijim je tekstovima iskazala potrebu da se politički potencijal postkritičkog čitanja izravno istakne.⁷ To i nije osobito iznenađujuće uzme li se u obzir činjenica da je postkritički obrat, pokrenuvši nove ratove za metodu,⁸ pretrpio frontalni napad mahom lijevo orijentiranih kritičara.⁹ U njima je postkritika izvrnuta optužbama za različite vidove *zlodjela*. Od toga da kooptira s ideologijom neoliberalnog kapitalizma i u visokoškolskom obrazovanju širi nezdravu antiteorijsku klimu, podilazi konzervativnim političkim pokretima, odustaje od kritike društvenih nepravdi afirmirajući nekonfliktno čitanje emocionalnosti, poništava utopijsku dimenziju proučavanja književnosti, zalaže se za neakademske pristupe književnoj interpretaciji i tako potkopava disciplinarnu legitimnost studija književnosti i humanistike općenito, do toga da, baveći se utilitarnošću književnosti i književne kritike,¹⁰ studij književnosti privodi ekonomskom pragmatizmu, zakonima tržišta i ideji korporativnog sveučilišta. Pritom se nije prezalo ni od zloradog cinkanja. Kritičarima postkritike nisu promakle stipendije i projekti financirani milijunskim iznosima te lukrativni poslovi počasti koje si je Felski navodno na konto postkritičkog obrata priskrbila.¹¹ Prema mišljenju sada već brojnih opoenata, postkritika snažno šteti profesionalnoj i disciplinarnoj vjerodostojnosti studija književnosti, poništava političku snagu kritičke misli i umanjuje vrijednost vlastita predmeta – književnosti.

6 Na pitanje „političke isplativosti kritike“ u studiju književnosti Felski zajedljivo odgovara da „nije nimalo samorazumljivo kako bi neko postkolonijalno čitanje Jane Austen objavljeno u akademskom časopisu s malim brojem pretplatnika moglo značajnije utjecati na globalne borbe na koje upozorava“ (Felski 2019: 256). Par godina ranije u studiji *Namjene književnosti* ustvrđuje da nije samorazumljivo kakvu ulogu „djela koja književni kritičari vole čitati“ [...] „imaju bilo u izazivanju, bilo u potiskivanju društvene promjene. Budući da su lišena svake izravne veze s opozicijskim pokretima obilježena često nelagodnim odnosima prema centrima moći, otkriva se da su u političkom pogledu nejasna i neodlučna, podložna alternativnim i proturječnim čitanjima“ (Felski 2016: 19).

7 Usp. npr. uvod u zbornik *Kritika i postkritika* (Anker, Felski 2017), posebno potpoglavlja *Kritika i politika* te *Ratovi za metodu*.

8 U uvodu zbornika *Kritika i postkritika*, u potpoglavlju naslovljenom *Ratovi za metodu*, autorice izričito tvrde da su „nedavni naponi da se promisli kritika često naglašavali metodu: načine kojima ustaljene prakse čitanja ograničavaju potrage, iskustva i uvide dostupne kritičaru“ (Anker, Felski 2017: 15).

9 Usp. npr. Di Leo 2019; Guillory 2022; Robbins 2017, 2022; Tally 2022; Ullén 2020.

10 Pojam *književna kritika* (*literary criticism*) u radu koristim kao sinonim pojma *znanost o književnosti*, i to ondje gdje nastojim istaknuti kritičku komponentu discipline koja u pojmu *znanost o književnosti* nije izravno istaknuta, premda se podrazumijeva.

11 U oštroj kritici postkritičkog umrtvljavanja političkog potencijala književne i kulturne teorije, što za posljedicu ima unosnu suradnju s neoliberalnim konceptom sveučilišta, Tally navodi kako je Felski „primila višemilijunsku stipendiju, za istraživanje u humanistici gotovo nečuvenu svotu, kako bi proučavala ‘namjene književnosti’, a Danska nacionalna istraživačka fondacija, kao dio te počasti, dodijelila joj je nagradnu profesuru Nielsa Bohra“ (Tally 2022, kindle izdanje, s. p.).

U tom smislu zakučasta kontradikcija – u teoriji, teorija i praksa su jedno, u praksi nisu – na koju sam se pozvao započinjući rad, a čije autorstvo najčešće dijele genijalni teorijski astrofizičar i financijski mogul, baca svjetlo na višeznačne i protuslovne veze koje se uspostavljaju na granicama presijecanja postkritičkog obrata i neoliberalnog kapitalizma; znanstvenih ekonomskih institucija i logika; humanistike i ciljeva kapitala koje svojim radom humanistika počesto nastoji potkopati; teorija o i u studiju književnosti, kritičkog mišljenja i njihove provedbe u praksi. Ako bi tko god poželio cinično parafrazirati aporiju s početka teksta, mogao bi to učiniti tvrdeći da u teoriji postkritika nastoji biti teorija i praksa, ali je u praksi samo još jedna teorija. I doista, podrugljivi bi se kritičar postkritike imao pravo zapitati zašto oni koji sumnjaju u hermeneutiku sumnje misle da ostaju izvan ukletog djelokruga sumnje. Ili bi pak mogao pokrenuti ovaj tip pitanja: zašto se u *Granicama kritike* Rite Felski „riječ nepravda ne pojavljuje u kazalu imena i pojmova“ (Robbins 2017: 375). Osvrćući se, naime, prema njegovu mišljenju, na autoričino jednostrano odbacivanje fukoovskog pojma moći u studiju književnosti u korist čitanja emocionalnog povezivanja, Robbins zajedljivo primjećuje da ako o moći razmišljamo „kao o kratici za nepravdu, možda ćemo zastati prije nego što zatražimo da se pojam povuče iz upotrebe. Cvijet može biti lijep“, nastavlja on s gorčinom. „O fotografiji leša sirijskog djeteta na turskoj plaži, lijepoj ili ne, također će se morati raspravljati u pogledu pojma nepravde.“ Optužujućim tonom Robbins se pita što je zadatak književnosti, odnosno njezinih proučavatelja: „radije govoriti o cvijeću, nego o utopljenju sirijskoj djeci“ (Robbins 2017: 375).

U zaoštrenim kritikama postkritike, koje najčešće dolaze iz spektra lijeve misli i lijevih politika, riječ je gotovo uvijek o svrhovitosti našega posla. U kojoj su mjeri metodologije, alati i teorije koje koristimo čitajući tekstove književnosti i kulture iskoristivi za praktične primjene. Čak i u kritičkim diskursima koji je propituju i osporavaju, utilitarnost začudo pokazuje nevjerojatnu otpornost. No neki se pitaju je li to uopće pravo pitanje, jesmo li zaboravili da je ishodište studija književnosti i kritičkog mišljenja u onome što se suštinski opire utilitarnosti, trenutnoj i kratkoročnoj ekonomskoj, ali i svakoj drugoj dobiti.¹² To je jedan od glavnih smjerova prigovaranja postkritičkom obratu. U dosluhu s plitkim ekonomskim pragmatizmom, „zagovornici postkritike svoj stav opravdavaju [...] proklamirajući potrebu da književnost 'prodaju' studentima koji su navodno nezadovoljni književnom kritikom i stoga su trenutno zainteresirani za zabavnije izbore kupnje“ (Tally 2022, kindle izdanje, s.p.). Sve mora imati svoju namjenu pa otuda, tvrde oponenti, i naslov *Namjene književnosti* što ga je Felski nadjenula svojoj prvoj postkritičkoj knjizi. No taj tip prigovora nije otporan na vlastita oružja. Zauzimanje za načelo mjerljive iskoristivosti prema bilo kojem kriteriju – dakle ne samo tržišnom već i ideološkom ili svjetonazorskom – fatalna je pogreška koja

12 Usp. npr. Ordine 2017.

studij književnosti i ideju humanistike odvodi u propast.¹³ Misliti naime da će vrijednost dionicama znanosti o književnosti porasti dokažemo li njezinu ekonomsku, etičku, razvojnopsihološku ili političku namjenu i isplativost, znači u osnovi očekivati da se opravdanost našeg posla potvrdi njegovom instrumentalizacijom svrhama koje sa znanošću o književnosti imaju onoliko veze koliko uzgojitelj ruža obično ima veze s Matoševim artizmom izvedenim u sonetu *Tajanstvena ruža*.

Naizgled se trenutni ratovi za metodu vode zbog neponištive razlike između dvaju sukobljenih tabora u shvaćanju društvene uloge studija književnosti. S jedne strane su pristaše hermeneutike sumnje, bilo da je izvode u okviru postmarksističke kritike, deridovske dekonstrukcije, fu-koovske genealogije, frojdovske i lakanovske psihoanalize ili kulturnog materijalizma, a s druge postkritičari kojima je dosta rušilačke, a uistinu, tvrde oni, monotone, jalove i okorjele retorike njihovih rivala. No uzme li se u obzir širi socijalni i ekonomski kontekst o čemu lako postižu suglasje – rastući skepticizam „po pitanju humanistike i njezine namjene u tržišno orijentiranom dobu“ u kojem se studij književnosti „našao usred krize legitimacije i panično traži načine da opravda vlastito postojanje“ (Felski 2019: 40) – pada na pamet da su novi ratovi za metodu zapravo zajednički napor takmaca da vlastite institucionalne resurse za proizvodnju kulturnog kapitala u nepovoljnim okolnostima pošto-poto održe na životu. Početkom devedesetih godina prošlog stoljeća, analizirajući takozvane ratove za kanon na američkom sveučilištu, John Guillory je u studiji *Kulturni kapital: problem oblikovanja književnog kanona* (1994) uvjerljivo pokazao kako su čiste kulturne vrijednosti uvjetovane društvenim i ekonomskim faktorima. U prepucavanjima između *naprednjaka* koji su nastojali reformirati kurikulum i u kanon propustiti sve oblike manjinskih književnosti, poput feminističke ili afroameričke, te *nazadnjaka* koji su u ime očuvanja estetske *svetosti* kanona navodno težili zadržati prevlast kulturnih i društvenih elita, američki je teoretičar raspoznao udruženi rad sudionika ostrašćenih sukoba. Unatoč razlikama, ili upravo zbog njih, progresivce i konzervativce ujedinila je reprodukcija nematerijalnih vrijednosti koje su u konačnici pretakali u ekonomsku dobit i društvena priznanja. Ako u ratovima za kanon, napominje Guillory, sukobljene strane gaje uvjerenje „da su isuviše različite da bi govorile istim jezikom [...], one, uprkos tome, uvijek razmjenjuju istu valutu čak i u simboličkom obliku kulturnog kapitala“ (Guillory 1994: 82). Može se činiti da je ta burdijeovski intonirana teza danas šuplja priča jer su i postkritičari hermeneutičari sumnje usuglašeni u stavu da studij književnosti i književnost na kulturnom tržištu vrtoglavo gube na vrijednosti. Tu su takoreći svi u deficitu. No ako je tome tako, pretpostavka je da vrijednosnice kritike – koja se katkad posredno, katkad neposredno veže za književnost i znanost o književnosti – stoje poprilično dobro.

13 O pogubnom utjecaju komercijalizacije na rad javnih sveučilišta i o njihovom paradoksalnom odnosu prema ekonomskom neoliberalizmu usp. studiju *Teorija sa ideologijom* Rastka Močnika. Močnik pojašnjava kako su javna sveučilišta u sebe ugrađivala sve slabosti društva profita -

Što znači ispovijedati, poučavati, prakticirati ili iskazati kritiku i na koji su način te počesto neusuglasive aktivnosti povezane s organizacijom studija književnosti, pitanje je s kojim se Guillory uhvatio u koštac u svojoj posljednjoj knjizi *Ispovijedajući kritiku*.¹⁴ Kako je ono što mi radimo postalo zanimanje, upozorava američki teoretičar, ima veze s nimalo jednoznačnim procesom preobrazbe kritike tijekom 19. i 20. stoljeća. U drugoj polovici 19. stoljeća, kada „ideologija profesionalne ekspertize“ (Guillory 2022: 19) na modernom sveučilištu stječe vjerodostojnost, studij književnosti prolazi kroz proces znanstvenoga formiranja povezujući se paradoksalno s amaterskom praksom kritike neovisnom o specijalističkim znanjima i profesionalnim kvalifikacijama. Manjak znanstvene legitimnosti struka isprva nadomješta gradeći mostove prema povijesti književnosti i filologiji, a zatim ih ruši ne bi li se kao disciplina konsolidirala početkom 20. stoljeća uspostavljajući formalističke metode interpretacije književnih tekstova. Znanost o književnosti nije dakle imala razvojni put poput drugih znanosti koje su iz jasno definiranog disciplinarnog znanja i formiranog problemskog polja uobličile profesionalni habitus. „Studij književnosti postao je zanimanje prije nego što je postao disciplina“ (Guillory 2022: VII). Taj, prema Guilloryu, izokrenuti smjer institucionalizacije i legitimacije – „slaba ili ambivalentna identifikacija s formom discipline“ [...], „pretjerana identifikacija s formom profesije“ (Guillory 2022: 65) te iznevjeren „odnos prema vlastitoj amaterskoj prošlosti“ (Guillory 2022: 65) – utjecao je na društveni status studija književnosti.

Studij književnosti obilježava borba povezana s definiranjem „društvene misije koja bi opravdala njegov korporativni identitet kao profesije“ pri čemu se pribjegava „precjenjivanju kao kompenzacijskom odgovoru na nesigurnost cilja“ (Guillory 2022: 10). Guillory nastoji istaknuti da profesionalizacija studija književnosti omogućuje institucionalizaciju na sveučilištu, što u konačnici može dovesti do toga da i novo čitanje Joyceova *Uliksa* postane „potencijalno lukrativno otkriće“ (Guillory 2022: 40). Međutim, naličje profesionalne samostalnosti opadanje je ili čak posvemašnji gubitak društvenog utjecaja. Ukratko i vrlo pojednostavljeno, institucionalizacija studija književnosti ovisila je o uvođenju visoko standardiziranih protokola – poučavanja, interpretacije, odabira tema, uključivanja metoda – koji su razumljivi, i čiji su učinci mjerljivi, gotovo isključivo u okviru institucije. Kritičari proizvode specijalistička znanja o književnosti opravdavajući ih najčešće općim društvenim interesom, ali ona mahom ostaju razumljiva uskom krugu *istomišljenika*. Zato se Guillory rezignirano pita: „koliko daleko izvan učionice ili izvan profesionalnog udruženja nastavnika i znanstvenika seže taj pothvat?“ I odmah nadodaje: „na to pitanje profesori književnosti teško daju odgovor, čak

14 Naslov studije, koji na engleskom jeziku glasi *Professing criticism*, višeznačan je i osim *ispovijedajući kritiku* može značiti barem još *poučavajući*, *practicirajući* ili *iskazujući kritiku*. Budući da se legitimacija kritike u studiju književnosti prema Guilloryu povijesno oslanja na jedan tip vjerovanja u poziv, odlučio sam engleski glagol *profess* prevesti hrvatskim glagolom *ispovijedati*.

se teško s njime suočavaju“ (Guillory 2022: 386). Nimalo lako izboreno pravo na to da književnost bude autentični objekt discipline, a formalistička interpretacija njezina metoda, vrlo se brzo stalo doživljavati kao ahistorijski, antikritički akademski elitizam vrijedan prezira. Uzletom Teorije, u drugoj polovici 20. stoljeća, to se stanje iz korijena mijenja. Teorija potiče bujanje metoda i njihov sukob te se domišlja alternativnim objektima discipline poput tekstualnosti, označitelja ili identiteta. Taj gubitak disciplinarne stabilnosti obećala je kompenzirati vraćanjem studiju književnosti društvene kritičnosti. Na koncu je i sama Teorija ubrzo institucionalizirana kao profesionalna rutina; borbene rasprave o metodi svedene su nekonfliktnom konzumerističkom logikom na plasiranje „teorijskih pristupa interpretaciji kao da je riječ o ponudama s menija“ (Guillory 2022: 63). Tako je obećanje o političkoj moći studija književnosti ubrzo preraslo u još jednu specijalizaciju – takozvani *politički obrat* – čija je kritička oštrica otupjela prije negoli je naoštrena. Unatoč tome što zaokret prema politici književnosti „nastavlja dominirati disciplinom sve do danas“ (Guillory 2022: 75), Guillory smatra da „njegova snaga slabi, a disciplinu čini neobično umrtvljenom“ (Guillory 2022: 75).

U suštini strategija *političkog obrata* nije studiju književnosti priskrbila ni kritičku snagu, ni društvenu aktualnost. Zaokret prema političkim čitanjima književnosti na sveučilištu

ne znači da osobe fakultetski obrazovane u potpunosti razumiju strukturne osnove društvene nepravde ili da jasno vide što se politički mora učiniti da se te strukture transformiraju. Profesionalni profil koegzistira s reprodukcijom sustavnih oblika ugnjetavanja, jer taj profil sam po sebi nije rješenje za njih“ (Guillory 2022: 74).

Ustrajavanje na politici književnosti zapravo govori o politici profesije koja ne odustaje od toga da bude kritički pogled na svijet, unatoč tome što se učinci te kritičnosti teško mogu izmjeriti, potvrditi ili dokazati. Zato Guillory pesimistično zaključuje da se poučavanje i istraživanje književnosti može jedino „opravdati vjerom“ (Guillory 2022: 76) što je za disciplinu dugoročno pogubno. „Ako se činilo da aktualizacija [politička, op. a.] disciplinu otvara novim arenama istraživanja, ona je također pro-uzročila suprotan učinak pritiska na opseg discipline ograničavajući njezine tematske kategorije na one koje se mogu instrumentalizirati za kritiku *suvremenog* društva“ (Guillory 2022: 76). Prije nego što će se upustiti u podrobniju dijagnozu doprinosa postkritike trenutnom stanju studija književnosti američki teoretičar, otrežnjujuće otvoreno i jasno, ukazuje na

apsurdnost situacije: dok javni značaj studija književnosti opada, dok se odsjeci za književnost sužavaju, dok broj književnih smjerova opada, tvrdnje o kritici društva sve su pretjeranije. U ovim okolnostima ne bismo se trebali pretvarati da sveučilište doista nagrađuje *politički* rad studija. To samozadovoljstvo više nije prihvatljivo, a proučavanje će književnosti postići daleko bolju kupnju vlastitih učinaka u svijetu ako samozadovoljstvo uspije prevladati (Guillory 2022: 78).

Upravo u pripisivanju prevelike važnosti političkim ciljevima studija književnosti, što je zapravo posljedica neizvjesnosti o njegovim društvenim učincima, Guillory prepoznaje pogubnu profesionalnu deformaciju. U tom pogledu, postkritiku razumijeva kao opravdanu reakciju na ustrajnost profesora da nastave s istraživanjima i poučavanjima o hegemonijskim ili oporbenjačkim utjecajima književnosti, unatoč tome što gotovo sva „izgledaju poznato i počesto istrošeno“ (Guillory 2022: 80–81). Postkritika, tvrdi američki teoretičar, postavlja „temeljno pitanje opravdanja“ (Guillory 2022: 81), ali pritom nije izvjesno prekida li sa strategijama koje ocrnjuje, „sve dok prenaplašavanje svrhe deformira disciplinu“ (Guillory 2022: 81). Stoga on nastoji istražiti je li postkritičko odbacivanje „vladajućih paradigmi proučavanja književnosti koje se protežu sve do nove kritike, uključujući praksu *pomnog čitanja*“ obećavajuće polazište za „opsežnu rekonstrukciju discipline“ (isto). Za razliku od ranijih ratova za metodu, koji su bili pokretani zbog suprotstavljenih shvaćanja profesionalnosti književne kritike, postkritički obrat dovodi u pitanje samu „kritiku, ako se pod time misli na kritiku društva izvedenu kritikom književnog teksta“ (Guillory 2022: 82). Taj je manevar doveo do okretanja leđa samoj metodi interpretacije; više nije posrijedi „spor između teorija interpretacije, nego razlika između čitanja *unutar i izvan akademije*“ (Guillory 2022: 82). Drugim riječima, postkritika prepoznaje problem profesionalne deformacije studija književnosti onako kako ga prepoznaju laici: disciplina se odrekla običnih čitatelja književnosti. No postkritičko priklanjanje *laičkom čitatelju* (Skiveren) u većoj je mjeri opovrgavanje elitizma visoke teorije i njezine „intelektualističke konceptualizacije dobrog i lošeg čitanja“ (Skiveren 2022: 165), nego iznalaženje nove analitičke metode. Ta je osupnutost neakademske čitanjima „suočena s prilično škakljivim pitanjem: kako specijalisti za postkritiku preispituju prakse laičkog čitanja, a da sami ne postanu laički čitatelji“ (Skiveren 2022: 163)?

Postkritički povratak običnim čitateljima i laičkim čitanjima zamišljen je kao nastojanje da se iznova podese ciljevi discipline, bolje shvate namjene čitanja književnosti i čitanja uopće. Ispitujući što se pritom događa, Guillory se osvrće na radove prominentnih predstavnika postkritičkog obrata poput Sedgwick, Besta i Marcus te Felski. Ono što mu nije promaknulo jest pojava još jedne profesionalne deformacije. Premda postkritičari na pijedestal uzdižu običnog čitatelja i favoriziraju laičko čitanje „nipošto se nisu spremni odreći svoje profesionalne uloge ili profesorskih zaposlenja“ (Guillory 2022: 84). Guillory otvoreno i rekao bih s pravom ironizira to što visokoj teoriji nesklona postkritička praksa svesrdno prihvaća sa studijem književnosti labavo povezanu Latourovu antropološku i sociološku misao „jer joj je potrebna teorija koja kritičarima, nakon što svrgnu kritiku, ostavlja nešto da rade“ (Guillory 2022: 84). U čemu je tu problem pokazuje analizom utjecajnog rada Besta i Marcus – *Površinsko čitanje: Uvod* (2009) – objavljenog u broju časopisa *Representations* posvećenom novim, hermeneutici sumnje suprotstavljenim čitanjima.

Guillory smatra kako neuspjeh površinskog čitanja da zaživi kao nova metoda pristupa književnom tekstu razotkriva „temeljni problem slabljenja same teorije, duboku neizvjesnost o učinku tehnika čitanja istodobno opskurnih i ambicioznih pogledu utjecaja u javnoj sferi“ (Guillory 2022: 84). Drugim riječima, iako je površinsko čitanje snažan simptom razočaranja zbog toga što je rad u studiju književnosti izjednačen s političkim aktivizmom koji očito ne postiže obećane učinke, Best i Marcus ne uspijevaju suzbiti političnost vlastita čitanja. Američki teoretičar primjećuje da se u konceptima poput površinskog čitanja, opisa, *pukog čitanja* (*just reading*) i u ideji da se predmet istraživanja oslobodi metajezika kritike, u čemu Best i Marcus snažno ustrajavaju, također uočava jedan vid političkog rezoniranja. *Puko čitanje*, promovirano kao čitanje bez upletanja metodologije, zapravo je, napominje Guillory, „asketsko odbijanje interpretacije“ (Guillory 2022: 88), što Best i Marcus nazivaju zdravorazumskom strategijom „političkog realizma u pogledu revolucionarnih kapaciteta i teksta i kritičara“ (Best/Marcus 2009: 15–16). U tom je smislu Guillory vrlo blizak onim kritičarima koji ističu kako je apolitičnost zapravo politička agenda postkritike: naoko nepristrano i nekonfliktno laičko čitanje izjednačava se s logikom potrošnje, a poticanje i osnaživanje takvog načina interakcije čitatelja s književnim tekstom znači svjesno ili nesvjesno sudjelovanje u kapitalističkoj ideologiji. Riječ je o „humanistici bez kritike“ [...] koja „nije ništa doli uslužna industrija neoliberalne akademije“ (Di Leo 2019: 22).

Guillory se stoga pita jesu li postkritičke strategije čitanja koje se oslanjaju na prakse poput opisa ili prijemčivosti te na ideje površine, afekta i amaterizma „pozitivan program čitanja“ (Guillory 2022: 89). Odgovor naposljetku pokušava dati osvrtnom na *Granice kritike* Rite Felski i već u najavi tvrdi da će dovesti u pitanje uzajamnost „afekta i mjesta čitanja“. Naime, baš to smatra „*pogrešnim obratom* nove tendencije [postkritičke, op. a.] koji ju odvraća od prepoznavanja onoga što zapravo može istraživanje književnosti povezati s društvenim oblastima izvan sveučilišta“ (Guillory 2022: 93). Guilloryev prikaz niz je oštih primjedbi upućenih ne samo projektu postkritičkog čitanja, nego i načinu njegove prezentacije. Primjerice, na opasku Rite Felski da svojom knjigom ne želi ponuditi tek kritiku kritike sumnje, Guillory uzvraća da „omjer između rada demontaže i konstruiranja u njezinu manifestu uvelike ide u korist prvoga“ (Guillory 2022: 95). Usto opaža da američka teoretičarka izbjegava prokomentirati konkretne primjere kritičke prakse s kojom ulazi u raspravu. Umjesto da to učini, ona pribjegava izgradnji figurativne persone tvrdoglavog, paranoičnog kritičara skeptika koji nije spreman povezati se s književnim tekstom, nego ga s distance optužuje za niz manjkavosti i pogrešaka. Guillory stoga trpko komentira kako „hermeneutika sumnje ovdje nazaduje u karikaturu *sumnjičavca*“ (Guillory 2022: 96) te napominje da Felski počesto na uštrb argumentacije nudi tek bombastičan vokabular. U onome što ona predstavlja kao novost po-

stkritik, on lako prepoznaje „sadašnja ili prošla područja disciplinarnih istraživanja ili poučavanja“ (Guillory 2022: 98). Tako, u pozadini laturovski oblikovane ideje o produktivnim transtemporalnim vezama teksta i čitatelja, razaznaje teoriju recepcije i kritiku čitateljeva odgovora te cinično dobacuje kako „povijest znanstvenih proučavanja već zna mnogo toga što je naša trenutna praksa zaboravila“ (Guillory 2022: 99). U konačnici, na ocrnjivanja simptomičkih čitanja – koja prema Felski zbog snažne ideološke pristranosti zanemaruju *istinske* namjene književnosti, a samu književnost kleveću za udruživanje s opresivnim silama – zdravorazumski odgovara da „kritika koja se bavi političkim implikacijama ne mora nužno podrazumijevati izražavanje negativnih osjećaja prema književnom djelu, niti nužno podrazumijeva neumjerene tvrdnje o političkom doprinosu znanstvenog istraživanja“ (Guillory 2022: 97).

Unatoč brojnim pozitivnim tvrdnjama poput one da postkritičko čitanje stvara veze između prethodno nepovezanih stvari, što je zapravo neporecivo naslijeđe kritike uopće, Guillory zaključuje da argumentima Rite Felski ponestaje elaboracije pa se „implicitno oslanja na idealiziranu ulogu čitatelja“ (Guillory 2022: 100). Budući da su „akademske radnice“ također čitatelji, podrugljivo poantira kako se čini „da je idealizacija utejeljena na zavisti amatera“ (Guillory 2022: 100).

Najhitnije pitanje s kojim se susrećemo nije kako reformirati disciplinarno čitanje da bi više nalikovalo amaterskoj praksi, nego kako disciplina studija književnosti može služiti čitanju književnosti. Upravo je to mjesto gdje inačice nove tendencije Rite Felski skreće ukrivo. [...] Prije nego što objavimo društvene i političke koristi naše znanstvene djelatnosti, književnost trebamo ponajprije razumjeti kao živi medij s užicima i izazovima jednako važnim kao i u slučaju novih medija. U konačnici, ovo je pitanje *čitanja općenito*, unapređenja čitanja na svim poprištima njegova izvođenja (Guillory 2022: 100–101).

Guillory postkritici priznaje da je, ako ništa drugo, snažno istaknula važnost problema čitanja. Pouka koju Felski i drugi šalju jest, prema njegovu mišljenju, ova: „način na koji akademske radnice čitaju književnost treba biti razumljiv u odnosu na širi svijet čitateljskih praksi“ (Guillory 2022: 101). Drugim riječima, želimo li da znanost o književnosti opstane, potrebno je što prije iznjedriti odgovarajuću mjeru širenja praksi čitanja književnosti prema obrazovnom sustavu te „onkraj toga prema prostorima novih medija, kako bismo mogli pronaći bolji način procjene i realizacije naših ciljeva“ (Guillory 2022: 101). Čvrsto stojeći na zemlji, Guillory upozorava: „davno je obrazovanje u području književnosti bilo glavni preduvjet da bi se nečiji glas čuo u javnoj sferi; to vrijeme je prošlo“ (Guillory 2022: 101). Njegova nimalo optimistična poruka – „proliferacija novih medija nepovratno je transformirala društvene uvjete studija književnosti i otpravila književnost na manje važno mjesto u obrazovnom sustavu i društvu“ (Guillory 2022: 102) – poziv je da se pokrene pitanje o ne tako izvjesnoj „budućnosti u kojoj bi se znanost o književnosti mogla smatrati nepotrebnom, luksuzom koji si više ne možemo priuštiti“

(Guillory 2022: 387). Imajući na umu tu nadolazeću budućnost „moramo razumjeti svoj odnos prema znanju i objasniti taj odnos sebi i drugima“ (Guillory 2022: 387).

Uopćene savjete Guillory pretače u nekolicinu konkretnih alata koji mogu, prema njegovu mišljenju, poslužiti kao obrazloženje (*rationales*) važnosti opstanka studija književnosti. Lako je uočiti da neke od tih alata, poput *moralno/pravnog (moral/juridical)* ili *estetsko/kritičkog (aesthetic/critical)* obrazloženja,¹⁵ postkritika ugrađuje u svoj program koji nastaje upravo iz nužne potrebe da ovoga časa, kad se studij književnosti „našao usred krize legitimacije“ (Felski 2019: 40), [...] „opravdamo svoje sklonosti i obranimo svoja opredjeljenja“ (Felski 2019: 41). No i Guillory i postkritičari pritom polaze od pretpostavke da je svijet koji tim nastojanjima treba dati legitimaciju, svijet pun razumijevanja za *beskorisnu* djelatnost koja ga manje-više ustrajno dovodi u pitanje.¹⁶ Američki teoretičar nesumnjivo nije sklon postkritičkoj amaterizaciji discipline kao odgovoru na njezina nerealna očekivanja u području društvene i političke sfere interesa. No ipak, poput Felski, vjeruje u mogućnost da opravdanje vlastita postojanja akademski radnici u studiju književnosti potvrde nuđenjem svrhovitih vještina u obliku „kombinacije pozitivnog znanja i kognitivnog treninga“ (Guillory 2022: 348). Čini se da Guillory ne misli da je pametno odricati se utilitarnosti u vremenu kad je utilitarnost norma. Nevoljkost da ono što radimo promotri kao aktivnost koja može razmaknuti

15 Teza da je kritika uvijek već afektivna i iskustvena a ne samo racionalna, upozorenje je da postkritika, kao zalog budućeg studija književnosti, razumijevanje književnosti privodi „estetskom užitku, boljem samorazumijevanju, moralnom promišljanju, osvježavanju percepcije ekstatičkom gubljenju samoga sebe, emocionalnoj utjesi, pojačanoj osjetljivosti“ (Felski 2019: 334) što je srodno Guilloroyevim stavovima o tome da su „književni primjeri često prizvani u argumentaciji o moralnim problemima“ (Guilloroy 2022: 360) ili da „je naša disciplina [...] posvećena razvijanju sposobnosti prosudbe kod čitatelja književnosti“ (isto: 377).

16 Studij književnosti nikad nije bio isključivo procjena vrijednosti i opažanje zakonitosti funkcioniranja književnog teksta. Koncem 19. stoljeća profesija nastaje tako što vlastitim djelovanju priključuje javnu kritičku praksu „koja nije bila ograničena na književno stvaralaštvo“ [...], nego je „cjelokupno društvo promatrala kao legitiman predmet interesa“ (Guillory 2022: 45). To što je književna kritika kao sveučilišna disciplina od samih početaka imala ambiciju biti kritika društva i svih aspekata ljudskog života povezano je s osjećajem „superiornosti književnog senzibiliteta kao osnove za kulturnu kritiku“ (Collini 1994: 159, prema Guillory 2022: 45). Taj osjećaj, isprva barem, proizlazi iz tijesne povezanosti književnosti i buđenja nacionalnog identiteta, suradnje koja se pokreće istodobno kad i studij književnosti. Dakle, u samim povojima sveučilišno proučavanje književnosti postaje glavna disciplina „kojoj je nacionalna država povjerila zadatak promišljanja o kulturnom identitetu“ (Readings 2016: 143). Tehnološko, materijalističko, kapitalističko društvo prijeti razaranjem koherentnosti zajednica, a u takvoj klimi književnost je „sredstvo očuvanja etničkog identiteta i njegova ujedinjenja s idejom povijesnog napretka koja se doima opasno transnacionalnom“ (Readings 2016: 149). U drugoj polovici 20. stoljeća, nakon formalističke faze razvoja discipline kad je iskazana težnja da se njezin predmet i metoda preciznije odrede, dolazi do uspona visoke teorije koja u studij književnosti ugrađuje ideju sveopće tekstualnosti ili literarnosti. Budući da se svi oblici života mogu smatrati tekstualnim konstruktima, studij književnosti iznova postaje poprište raznolikih kritičkih interpretacija kulture i društva s brojnim političkim posljedicama.

normativne okvire današnjice, njegovu kritiku postkritike čini manje uvjerljivom. Očito je naime da neoliberalni koncept tržišno i materijalistički orijentiranog društva tu hipermedijaliziranu stvarnost drži neprobojnim zidovima unutar kojih studij književnosti mora pronaći svoju namjenu. Valjda zato, usred kritičkog obračuna s Felski, hvali način na koji je u knjizi *Namjene književnosti* predstavila koncepte *prepoznavanja, očaranosti, znanja i šoka* jer su „iskoristivi putokaz za kritiku“ (Guillory 2022: 100). Iskoristivost je nužda, nije oportuno naš posao izgrađivati kao aktivnost kojom težimo promijeniti shvaćanje odnosa korisnog i beskorisnog. Međutim, ako je kolegij o Matošu na Odsjeku za kroatistiku još uvijek oblik školovanja ne bismo li kao pravi filolozi trebali zastati kod etimološkog značenja imenice *škola* koja dolazi iz grčkog *skholē* i prvo joj je značenje *slobodno vrijeme, dokolica, odmor, besposlica* pa tek onda označava učenu raspravu i mjesto gdje se ista održava. Ono na što želim skrenuti pažnju jest činjenica da i postkritičari i Guillory posao u studiju književnosti zamišljaju kao gorivo društvenog sustava koji ili zaboravlja ili namjerno zanemaruje etimološko značenje imenice *škola*. U konačnici to nas dovodi do toga da interpretacije soneta *Utjeha kose* ili novele *Cvijet sa raskršća* koje se ne bi mogle prevesti u kompetencije i ishode više nisu poželjne. Čitanje književnoga teksta mora imati svoju namjenu jer samo tako može biti kvantificirano, dakle i isplativo. Dopušteno je čak i to da bude kritično prema kategoriji iskoristivosti sve dok je ono samo iskoristivo. Opravdanje za opstanak studija književnosti utilitarnošću, a to je čini mi se postkritička neskrivena agenda, simptom je ideologije doba u kojem živimo, a prema kojoj je sve moguće osim same mogućnosti da utilitarnost osporimo ili zamijenimo nekim drugim konceptom.

Prokazivanje predvidivosti i arogantnosti simptomskih čitanja jedna je od upečatljivijih gesti koju je Felski izvela u *Granicama kritike*. Rekao bih da nije posve slučajno što pritom, inače nesklona izravnom prozivanju svojih oponenta, za svoju metu odabire marksistički nastrojen pristup Fredrica Jamesona. Metodom mrkve i batine ponajprije Jamesonov tip interpretacije naziva *briljantnim i genijalnim potezom* da bi zaključila kako „prizvati jezik potiskivanja znači poniziti tekst zauzimanjem povlaštenije perspektive“ (Felski 2019: 112) Takvo je čitanje stavljeno

u službu političke kritike, podižu se dvije optužnice [...] tekst je kriv za prikrivanje, a to prikrivanje nije samo nekakva anomalija, nego je riječ o sistemskoj obmani. Potiskivanje ne upućuje samo na podbačaj znanja, nego i na podbačaj koji će tek uslijediti, a utemeljen je u činjenici da se tekst pokorava odnosima moći. U takvim okolnostima iskopavanje je etički i politički imperativ; uloga kritičara nije uvećati ili osnažiti očito značenje teksta, nego iz teksta izvući ono što on ne želi priznati (Felski 2019: 112–113).

Kritičari koji pokreću simptomске analize, prema riječima Felski, književni tekst ponižavaju i optužuju kako bi promovirali određene političke ideje. Međutim, možemo se s punim pravom zapitati nije li i sama postkritika jedan oblik simptomskog raščinjavanja hermeneutike

sumnje. Nije li postkritičarka paranoična, da upotrijebim njoj omiljeni termin posuđen od Sedgwick, kad u marksističkoj ili fukoovski orijentiranoj interpretaciji uvijek pronalazi simptom nekog političkog programa ili prisvajanja moći i povlastica u akademiji. Razumljivo je u tom smislu što lijevo nastrojeni znanstvenici u postkritici prepoznaju simptom postpolitičkog duha našeg vremena. Pojam postpolitičko, bilo da ga se iščitava iz radova Jacquesa Rancièrea ili Slavoj Žižeka, obilježava situaciju u kojoj se čini da su ukupni društveni odnosi uhvaćeni na lijepak predstavljačke demokracije i globalne tržišne ekonomije bez mogućnosti pokretanja političkih borbi koje bi tu strukturu dovele u pitanje. „U postpolitici politička su proturječja svedena na politikantske probleme kojima upravljaju stručnjaci i legitimiraju se procesima participacije pri čemu je opseg mogućih ishoda unaprijed usko definiran“ (Wilson, Swyngedouw 2014: 6). Dva su istaknuta aspekta postpolitičkog trenutka: sva su politička pitanja svedena na logiku tržišne ekonomije, društvene odluke donose se isključivo u okviru reprezentacijskog sustava liberalne demokracije.

Povežu li se dosadašnji naglasci – ugroženost humanistike i studija književnosti na suvremenom neoliberalnom sveučilištu, borba za opravdanost njihova opstanka, stoljetna praksa legitimacije discipline društvenim i političkim učincima kritičkih čitanja, postkritička reakcija ocrnjivanjem književnih interpretacija koje navodno unedogled jalovo demistificiraju posvećana znanja i denaturaliziraju okorjele stavove proklamirajući svoje nimalo izvjesne političke doprinose, postkritičko naglašavanje utilitarnosti književnosti u područjima onkraj političkog djelovanja afirmacijom antiteorijskih, zdravorazumskih taktika suočavanja s književnim tekstom poput pukog, laičkog i površinskog čitanja, okreta prema afektima i opisa – čini se da je posve razložno uzeti u obzir onamišljenja koja postkritiku procjenjuju „kao fundamentalno pesimističan, životno negirajući pristup humanistici posebno asveučilištu općenito“ (Di Leo 2019: 8). No s druge strane, kao što u članku *Kritika je obična* uvjerljivo obrazlaže Heather Love, postkritička gesta zabacivanja kritike „nije stvar zabacivanja političkog, nego pokušaj artikulacije političke vizije koja se ne oslanja na negativnost“ (Love 2017: 369). Felski u *Granicama kritike* i poslije u više navrata ponavlja da njezina meta nije samo naslijeđe kritike, nego oni njezini stilovikoj pod moćnim štitom visoke teorije i političke korektnosti rutiniziraju pristupe književnosti „po cijenu odvajanja od svakodnevnih načina mišljenja i djelovanja“ (Love 2017: 368). Drugim riječima, briga za običnost i svakodnevnost, što je primjerice smjer kojim se uspješno kreću kulturalni studiji, nipošto nije lišena političnosti. Felski je zato uvjeren

da propitivanje kritike nije ni gesta poraženosti ni otužna kapitulacija pred silama konzervativizma. Upravo suprotno, pokreće ga žudnja za oblikovanjem pozitivne predodžbe humanističke misli pred sve snažnijim prodorom skepticizma koji sumnja u njezinu vrijednost. Ta nam je predodžba prijeko potrebna ako želimo uvjerljivo dokazati da uopće postoji potreba za umjetnošću i hu-

manistikom. Novo vrednovanje kritike u tom smislu nije odustajanje od društvenog i etičkog angažmana, nego [...] spoznaja da taj angažman od nas traži da komuniciramo s intelektualnim strancima koji ne dijele naše pretpostavke (Felski 2019: 331–332)

U uvodu zbornika *Kritika i postkritika* Anker i Felski izrečenu misao osnažuju Rancièreovim shvaćanjem političkog. Autorice naime drže kako je kritika u studiju književnosti „sinonim za ljevičarski otpor“ (Anker, Felski 2017: 15), ali je odvažnost onih koji je danas prakticiraju usporidiva s odvažnošću zeca u medvjedom brlogu. Budući da je najčešće riječ o rutiniziranoj, monotonij, predvidivoj aktivnosti priče je za onoga koji je u nju uključen najveći rizik iznenadni lumbago uslijed naglog dizanja iz udobne fotelje, postkritičko ispadanje iz te zone komfora, ističu Anker i Felski, „može na zamisliv način potaknuti istančanju viziju otome kako dolazi do političke promjene“ (Anker, Felski 2017: 15). Doista, ne čini mi se posve pogrešnim postkritiku zamisliti, služeći se Rancièreovim pojmovima, kao oblik *krivosti* (*le tort*) u *policijskom* poretku neoliberalnog sveučilišta.¹⁷ Političko se pojavljuje, slijedimo li francuskog mislioca, kad logiku poretka dominacije ospori posve drukčija logika jednakosti. U tom se smislu postkritički obrat može razumjeti kao nastojanje da se njime predloženi pristupi književnosti izjednače s drugim interpretativnim pristupima ne bi li se u disciplini potaknula nova *raspodjela osjetilnog*, nov raspored problemskih tema i metoda. Oni koji zauzimanje postkritičara za, primjerice, afektivno čitanje pjesme ili romana razumijevaju kao apolitičan iskaz bez kritičke suštine, upravo potvrđuju političnost njihova zahtjeva za ravnopravnošću. Držimo li točnim Rancièreovu tvrdnju daje esencija jednakosti deklasifikacija ili opovrgavanje navodne prirodnosti nekog poretka, razborito je postkritičko djelovanje povezati s izranjanjem *krivosti* u polju studija književnosti u što je upisana nada da ga je moguće rekonfigurirati. Postkritika je dakle politična u onoj mjeri u kojoj aktere u oblasti discipline navodi da uzmu u razmatranje ono što se do sada u raspravama nije pojavljivalo u tom obliku. Na taj se način Rancièreovo poistovjećivanje političkog, estetičkog i osjetilnog povezuje s postkritičkim izjednačavanjem kritičkog, estetičkog i afektivnog. Felski vrlo uvjerljivo dokazuje kako „kritički odmak nije odsustvo raspoloženja, nego jedna njegova manifestacija koja baca stanovitu sjenu na predmet“ (Felski 2019: 51). To potvrđuju brojne, često i pretjerano zapaljive reakcije na njezin rad i postkritička čitanja uopće. Nije stoga neopravdano da se preraspoređivanje afekata duž linija razgraničenja čitanja, razumijevanja, književnosti, spoznaje, samospoznaje, užitka, mržnje ili zavisti, što su ga uzburkane rasprave o postkritičkom obratu potaknule, shvati kao politički događaj u studiju književnosti. Unatoč ne baš prevelikoj sklonosti postkritičara

17 Usp. Rancière 1995, 1999, 2008, 2009, 2012. U francuskom *le tort* ima više značenja: imati krivo, biti u krivu, krivda ili nepravda, ali i učiniti nešto pogrešno, izazvati štetu, tako da bi prijevod termina mogao biti i *štetnost* ili *pogrešnost*. Odlučio sam se za *krivost* jer u najvećoj mjeri odgovara izvornom značenju koje dolazi iz latinskog *tortum*, odnosno *tortus*, a u smislu: iskrivljen, izobličen, izvijen.

Foucaultovim istraživanjima, mogao bi se taj događaj, baš njegovim riječima, nazvati pravim kritičkim činom. Prihvaćamo li činjenicu da su naše egzistencije i dalje snažno normirane, da unatoč demokratski izabranim parlamentima i vladama i dalje živimo u guvermentalističkom tipu društva, da se nama doslovno vlada na određeni način prema određenim načelima uz pomoć više ili manje sofisticiranih mehanizama discipline, normalizacije, kontrole ili prisile, onda bi se Foucaultova ideja kritike – koju on naziva „umećem da se ne podlegne vladanju ili, još bolje, umećem da se vladanju ne podlegne na taj način i po tu cenu“ (Foucault 2018: 42) – mogla, u određenoj mjeri barem, pripisati postkritici. Usudio bih se pomisliti – premda istodobno kad tezu izričem uočavam cijeli niz njezinih manjkavosti – da je postkritika kritika koja je sebi dala za pravo propitati vladajuće diskurse istine i moći u studiju književnosti i na neoliberalnom sveučilištu. Ona je u tom slučaju, kao što napominje Foucault, „umeće promišljene neposlušnosti“ (Foucault 2018: 45). Naravno, sve dok i sama ne preraste u diskurs istine i instituciju moći. Ili je to već svršena stvar?

LITERATURA

- Anker, Elizabeth S. i Rita Felski. *Critique and Postcritique*. Durham–London: Duke University Press, 2017.
- Best, Stephen i Sharon Marcus. “Surface Reading: An Introduction”. *Representations* 1. 108 (2009): 1–21.
- Brković, Ivana (ur.). *Ljubav radi ljubavi. Romantični ljubavni kod u južnoslavenskim književnostima*. Zagreb: FFpress, 2021.
- Collini, Stefan. “On Highest Authority: The Literary Critic and Other Aviators in Early Twentieth-Century Britain”. *Modernist Impulses in the Human Sciences 1870–1930*. Ur. Dorothy Ross. Baltimore: Johns Hopkins University, 1994. 152–170.
- Di Leo, Jeffrey. “What is Critique without Pessimism?”. *The Comparatist* October 43 (2019): 6–25.
- Felski, Rita. *Namjene književnosti*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2016.
- Felski, Rita. *Granice kritike*. Zagreb: Meandarmedia, 2019.
- Foucault, Michel. “Šta je kritika?”. *Šta je kritika*. Pr. Adriana Zaharijević i Predrag Krstić. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju; Novi Sad: Akademska knjiga, 2018. 35–91.
- Guillory, John. *Cultural Capital. The Problem of Literary Canon Formation*. Chicago–London: The University of Chicago Press, 1994.
- Guillory, John. *Professing Criticism. Essays on the Organization of Literary Study*. Chicago–London: The University of Chicago Press, 2022.
- Latković, Ivana. “Postkritična praksa in interpretacija književnosti”. *Slavistična Revija* 4. 68 (2020): 617–627.
- Latour, Bruno. “Why Has Critique Run Out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern”. *Critical Inquiry* 2. 30 (2005): 225–248.

- Latour, Bruno. "An Attempt at a 'Compositionist Manifesto'". *New Literary History* 3. 41 (2010): 471–490.
- Love, Heather. "Truth and Consequences: On Paranoid Reading and Reparative Reading". *Criticism* 2. 52 (2010): 235–241.
- Love, Heather. "Critique Is Ordinary". *PMLA* 2. 132 (2017): 364–370.
- Močnik, Rastko. *Teorija sa ideologijom*. Beograd: FMK, 2019.
- Ordine, Nuccio. *The Usefulness of the Useless*. Philadelphia: Paul Dry Books, 2017.
- Rancière, Jacques. *La Mesentente: Politique et philosophie*. Paris: Editions Galilee, 1995.
- Rancière, Jacques. *Disagreement. Politics and Philosophy*. Minneapolis/London: University of Minnesota Press, 1999.
- Rancière, Jacques. *Mržnja demokracije*. Zagreb: Ljevak, 2008.
- Rancière, Jacques. *Aesthetics and its Discontents*. Cambridge: Polity Press, 2009.
- Rancière, Jacques. "Democracies Against Democracy". *Democracy in the What State?* New York: Columbia University Press, 2012. 76–81.
- Readings, Bill. *Sveučilište u ruševinama*. Zagreb: Meandarmedia, 2016.
- Ricoeur, Paul. *O tumačenju. Ogled o Freudu*. Zagreb: Ceres, 2005.
- Robbins, Bruce. "Not So Well Attached". *PMLA* 2. 132 (2017): 371–376.
- Robbins, Bruce. *Criticism and Politics: A Polemical Introduction*. Stanford: Stanford University Press, 2022.
- Sedgwick Kosofsky, Eve. "Paranoid Reading and Reparative Reading, or, You're So Paranoid, You Probably Think This Essay Is about You". *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Durham: Duke University Press, 2003. 123–151.
- Skiveren, Tobias. "Postcritique and the Problem of the Lay Reader". *New Literary History* 1. 53 (2022): 161–180.
- Tally, Robert T. *For a Ruthless Critique of All That Exists. Literature in an Era of Capitalist Realism*. Hampshire: Zero Books, 2022.
- Ullén, Magnus. "The Art of Judgment: Postcritique and the Particular Case". *Nordic Journal of English Studies* 19. 4 (2020): 195–217.
- Vuković, Tvrtko. "Studij nacionalne književnosti u doba čudovišta. Politike tjeskobe i neoperativnosti u hrvatskoj znanosti o književnosti". *Transmisije kroatistike*. Ur. Krystyna Pieniążek-Marković i Tvrtko Vuković. Zagreb: FFpress, 2015. 237–255.
- Vuković, Tvrtko. "Humanities at the Periphery. The Return to Philology and the Importance of Literary Studies". *Periferno u hrvatskoj književnosti i kulturi/Peryferie w chorwackiej literaturze i kulturze*. Ur. Krešimir Bačić, Miranda Levanat-Perić i Leszek Małczak. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2021. 19–36.
- Wilson, Japhy i Erik Swyngedouw. "Seeds of Dystopia: Post-Politics and the Return of the Political". *The Post-Political and Its Discontents: Spaces of Depoliticisation, Spectres of Radical Politics*. Ur. Eric Swyngedouw i Japhy Wilson. Edinburg: Edinburgh University Press, 2014. 1–22.

Tvrtko Vuković

*Postcritique – The Interpretative Logic of Postpolitical
Age or Wrong in the Neoliberal University?*

Summary

The last decade in literary studies was marked by the so-called postcritical turn. The present paper provides an overview of the most important postcritical tendencies, analytical approaches, methodological tools, ideas for the reform of the discipline and attitudes regarding the uses of literature. Critically focused on the predominance of the hermeneutics of suspicion, the work of scholars prone to postcritical analyses of the literary texts soon itself became the subject of critical questioning. Critics, mostly leftist, typically criticize the postcritics for their lack of scientific objectivity, for narrowing disciplinary boundaries, for abandoning proven interpretative methods and theoretical insights, but also for co-opting neoliberal forces, both in the university and in society, that diminish the importance of literary studies and the humanities in general. The dispute is mainly driven by the issue of the political effectiveness of the discipline and its usefulness to the community. The question arises to what extent the books and academic papers written by Rita Felski, Stephen Best, Sharon Marcus, Heather Love and others preserve the social influence of literary criticism and humanistic values, to what extent they weaken it, and whether they subsume the profession of literary criticism under the economic logic of the capital, affirming at the same time the ethos of postpolitical un-criticality. Here, I try to present this polemic as thoroughly as possible in order to provide insight into the complexity of the issue and ultimately to offer an alternative view of the possible outcome of these new method wars.

Keywords: postcritique, postpolitics, neoliberal university, hermeneutics of suspicion, literary studies, politics of literature

Примљено: 15. 2. 2023.

Прихваћено: 10. 2. 2024.